

NÉHÁNY GONDOLAT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁRÓL SZÓLÓ 1994. ÉVI. XL. TÖRVÉNY ESEDÉKES MÓDOSÍTÁSÁRÓL

1. Társadalmi előzmények és mai gazdasági állapotok

Lehet, hogy a szocializmus magasabb rendű gazdasági-társadalmi alakulat, mint a kapitalizmus –természetesen, itt nem az eltorzult “létezett szocializmusok”-ra, hanem az elvekre gondolok–, de az 1990-es demokratikus parlamenti választásokon Magyarország a kapitalizmus útját választotta, és azóta is a kapitalizmust építi.

Számos jel azonban arra mutat, hogy a kapitalizmus is hasonló hibákkal épül Magyarországon, mint egykor a szocializmus. (Ezek a hibák –bizonyos szempontból– egymás komplementereiként jelentkeznek.) Ugyanis, a kapitalizmus kiépítése közben néhány gazdasági-társadalmi alappillér, valamint alapelv kimaradt vagy elhanyagolódott. Pedig mielőbb *be kellene látni, hogy az a tudathasadásos megosztottság –amelyben egy társadalom és gazdaság nagyobb részben kapitalizmust épít, ugyanakkor az élet néhány területén (a közoktatás, a felsőoktatás, a tudomány és a K+F+I, valamint az akadémia és intézményi struktúrája, továbbá az egészségügy stb.) még a szocializmust ápolja– tovább már nem járható út, hanem zsákutca, aminek már régen a végére értünk és koppantunk, de talán még nem késő visszafordulnunk, mert így a magyarországi kapitalizmus ugyanoda vezet, mint egykor a szocializmus. (Bár lehet, hogy a háttérben meghúzódó, láthatatlan erők számára ez célként jelenik meg.)*

Sajnos, a fent mondottak érvényesek a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvényre és annak esedékes módosítására is.

2. Az euro-atlanti integráció és a konvergencia

A rendszerváltás óta a gazdaságirányítás átszervezésével kapcsolatos döntések lényegében megszülettek, illetve végrehajtásuk megtörtént, kisebb részük pedig folyamatban van. Azonban, *az euro-atlanti integráció, valamint az ahhoz szükséges jogharmonizáció, később pedig a konvergencia-program miatt a gazdaságirányítás átszervezése –és így a végrehajtás is– egy folyamat, amely még nem ért véget.* Sajnos azonban, *a felsőoktatásra, a tudományra, a K+F+I-re, valamint az akadémiaira vonatkozó törvények változatlanul nem euro-konformak, és a jelenlegi, valamint az előterjesztésre szánt törvényi struktúrával a jogharmonizáció és a konvergencia megvalósíthatatlan.* [Gondoljunk itt például az MTA és az OM stb. belterjes állami és nem piac- vagy vállalkozás-centrikus finanszírozói vagy inkább pénz(el)osztó szerepére.]

Az euro-atlanti integráció, a jogharmonizáció és a konvergencia-program megvalósítása, az euró bevezetésének kidolgozása, olyan kényszerítő erő ezen területek átalakítását illetően, amely egyben hivatkozási alapul is szolgál a terület újjászervezésére. A közelgő gazdasági válság előtt pedig ezt a lehetőséget nem lehet elmulasztani, mert néhány év múlva –vagy a gazdasági válság elmúltával– az átalakítás még nagyobb belső ellenállásba fog ütközni, és még több pénzt fog igényelni.

3. Teendők a felsőoktatás, a K+F+I és az MTA területén

Az EU csatlakozás és a konvergencia-program terhei meglehetősen nagyok, mivel az EU csatlakozás, illetve a konvergencia-program végrehajtása gyors változásokat és forradalmi átalakulásokat követel(t) Magyarországtól (is). Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni a következőt. *Tétel: (Alvin Toffler): A gyors változások és forradalmi átalakulások kísérő jelensége (másik oldala) a válság és az instabilitás.* Mivel a válság és az instabilitás talán senkinek nem érdeke, ezért összefogásra, hatékony együttgondolkodásra és közös cselekvésre van szükség, mert az országra háruló (gazdasági) terheket is minimalizálni kell. A válság elkerülése érdekében a terheknek ezt a minimalizálását mielőbb el kell végezni a felsőoktatás, a tudomány és a K+F+I, valamint az akadémia területén is.

Az EU-konvergencia és az innováció az érem két oldala; ugyanannak a folyamatnak nemzetközi és nemzeti vetületei. Az innovációval (a nemzeti oldalon) lehet elvégezni a terhek minimalizálását. *Az innováció itt azt jelenti, hogy a felsőoktatást, a tudományt, a K+F+I-t és az akadémiaát a kiadás/költség oldalról át kell helyezni a bevétel/forrás oldalra.* Ezt pedig politikai akarattal, strukturális átalakításokkal, átszervezésekkel és a hozzájuk kapcsolódó marketing, valamint PR munkával lehet elvégezni, mivel a szürkeállomány adottságunk képes kompenzálni gazdasági helyzetünket. (Az innováció sikeres megvalósításához elengedhetetlen az *innovációt támogató társadalmi környezet* is.) Magyarország új helyzet előtt áll, s ehhez a helyzethez nincs történelmi analógia.

Fentiekből következően, *létre kell hozni egy Felsőoktatási, Kutatási és Fejlesztési Minisztériumot*. A rendszerváltás óta eltelt időszakot figyelembe véve látható, hogy az eddigi ciklusokban nem kapott súlyának megfelelő szerepet a kutatás, a fejlesztés és az innováció. Pedig ezen területeknek prioritást kellene élvezniük. A kormány az új minisztériumon keresztül gyakorolna törvényességi felügyeletet az érintett területek felett. Központi pénzalapokkal – pályázatok, támogatások vagy grant-ok stb. formájában– segítené azok fejlődését, nemzeti és nemzetközi kapcsolataikat. *Az új minisztérium az OM Felsőoktatási Főosztályának, Az Új Magyarország Fejlesztési Terv megfelelő fejezeteinek, a Nemzeti Technológiai Program érintett részeinek, az MTA-nak, az NKTH-nak és az OTKA-nak a pénzügyi alapjaiból stb. szerveződne*. Az új minisztérium létrehozása nagymértékben csökkentené a felsőoktatással kapcsolatos kiadásokat, az adminisztrációt és a bürokráciát. Új alapra helyezné a pénzügyi finanszírozást is. Meg lehetne szüntetni a párhuzamos ügyintézéseket, és az egymást átfedő tevékenységeket. Ezen az úton lehetne eljutni az euro-konform kutató egyetemek és intézetek megvalósításához.

4. Az 1994. évi XL. akadémiai törvény és annak esedékes módosítása

4.1 Az egységes jogi szabályozás szükségessége

Az 1994. évi XL. akadémiai törvény és annak esedékes módosítása részleteiben és koncepciójában is súlyos hiányosságokkal és hibákkal rendelkezik. Nem szolgálja a terület rendszerváltását, és az önmagukban is pontosításra szoruló alapelvek érvényesülését sem. Sok tekintetben a kommunisztikus vagy tekintélyelvű bürokratikus tudományos struktúrát konzerválja, és láncszerű rendszereket alakít ki. Pedig ezek a "puffer szervezetek" ma már nem szolgálják az ország céljait, annak felemelkedését, az EU integráció befejezését, illetve a konvergenciát. Ugyanis, *a kapitalizmusban kialakult és meghonosodott akadémiák általában non-profit szervezetek, nem rendelkeznek a tudományra vonatkozó kormányzati jogkörökkel, valamint intézetekkel, továbbá tagsági díjakkól, adományokból stb. finanszírozzák saját működésüket, és végül szellemi kisugárzásukkal fejtik ki hatásukat*. Mindenesetre általánosan elmondható, hogy ezek az akadémiák elsősorban nem adófizetői (állami vagy költségvetési) pénzekből fedezik működésüket.

Az új Felsőoktatási, Kutatási és Fejlesztési Minisztérium létrehozásával párhuzamosan módosítani kell az ezen területeket szabályozó törvényeket. Vagyis, el kell érni, hogy az egyetemek, főiskolák, az akadémia és a kutatóintézetek stb. az állami vállalatokhoz hasonló jogkörrel rendelkezzenek. (Nem többel és nem kevesebbel.) Ez –többek között– lehetővé tenné az országban az egységes jogi szabályozást. Ezzel szükségtelenné válna az 1994-es posztkommunista és nem euro-konform Akadémiai Törvény életben tartása és alkalmazása is.

4.2 Konkrét észrevételek és javaslatok

Néhány konkrét észrevétel az 1994. évi XL. akadémiai törvényhez és annak esedékes módosításához:

1. *A hazai kutatók **akadémiai szabadságának (academic freedom, vagy másik nevén; tudományos emberi jogok, Scientific Human Rights)** deklarálása hiányzik a törvényből és annak módosítás-tervezetéből. Az akadémiai szabadság deklarálása és a tudományos emberi jogok elismerése nem divatos szlogenek, mivel ezek elismerése és meghonosítása belső (alkotói) erőforrásokat szabadítana fel az ezekben szűkölködő országban. Ezeket az alkotói erőforrásokat pedig az innováció fellendítésének szolgálatába lehetne állítani. Ráadásul, az esedékes törvénymódosítás elfogadásával megerősített Magyar Tudományos Akadémia –az akadémiai szabadság deklarálása és a tudományos emberi jogok elismerése helyett– állami pénzekből intézményesített boszorkányüldözést folytatna. [A középkori boszorkányüldözések alapkönyvére, a “Boszorkányok pörölyé”-re (Malleus Meleficarum) való hivatkozás egyáltalán nem túlzás, mert például a 2004. november 13-án megrendezett –és vezető MTA-akadémikusok részvételével is támogatott– Szkeptikusok X. Országos Konferenciája “*A démonok köztünk vannak*” címmel került megrendezésre.] Erre az akadémiai diktatúrára, valamint emocionális megosztottságra, vagy inkább zsigeri alapú lenullázódásra a magyar társadalomnak és a tudománynak nincs szüksége.*
2. *Az MTA-nak alapjaiban és mentálisan is meg kell újulnia, s ennek a jogszabályokban is kifejezésre kell jutnia. Ugyanis az adófizetői pénzekből finanszírozott **akadémiai közfeladatok** sorából hiányzik például a társadalom felől érkező, első nekifutásra értelmetlennek vagy reménytelennek tűnő “kitalálmányok” sikeres innovációk formájában történő világra jöttének elősegítése, vagy a –feltalálók által is elfogadott– tudományos elvetése. (Az akadémia ezen közszolgálati mulasztása miatt a más célok elérésére alakult vagy szakosodott non-profit kutatóhelyek kénytelenek ezt a közhasznú feladatot is ellátni. A non-profit kutatóhelyek –kapacitás és forrás hiányában– örömmel adnák át ezt a közszolgálatot a nagyobb lehetőségekkel és erőforrásokkal rendelkező akadémiaának.)*
3. *Nem sérti az akadémiai autonómiát, ha a társadalom –a törvények által– kifejezésre öhajtja juttatni, hogy az akadémia életében a szakmai és az etikai-erkölcsi szempontok megfelelő súllyal szerepeljenek. Ugyanis, például a jelenlegi MTA Elnök, az atomfizikus Pálinkás József egyik 2006-ban megjelent tanulmányát 2508 társszerzővel írta. (Valószínű, hogy a kétezeröttszáznyolc társszerzős cikk Guinness World Record is egyben.) A nemzetközi tudományos közmegegyezés alapján is egyértelmű a szaklap és a szerzők etikátlansága, mert egy “átlagos szerző” hozzájárulása ehhez a tanulmányhoz jó esetben 0.04%. A trendi tudománymetria, vagyis a mai tudományos tömegpublikáció-gyártási ipar mérőszámának tekintett Hirsch-index növelésére verbuválódott csapatmunka azonban nem egyedülálló az elnök munkásságában, mert dolgozatainak 42%-át több száz társszerzővel írta. Ennek ellenére az elnök ezen munkái nem hagytak mély nyomot a nemzetközi tudományos közvéleményben, mivel az összes idéző száma nagyjából a szerzői létszám 10%-a. Vagyis, a szerzőknek legalább 90%-a nem használta ezeket a cikkeket későbbi munkáiban, ami egyedülálló jelenség a tudományos világban.*

Ezenkívül, az elnök 318 publikációjából csak két tudományos dolgozat szerzőjeként szerepel önállóan, ezek pedig az egyetemi és MTA doktori értekezései. (Pontosabban, az elnöknek 11 önálló írása van, amelyek mind Magyarországon kerültek publikálásra, de a maradék 9 műfaja üdvözlő, köszöntő vagy beszámoló stb.) Ezek után joggal merülnek fel a következő kérdések: Két doktori értekezése vajon önálló munka? Vagy; A Magyar Tudományos Akadémia hogyan választhatott ilyen elnököt egy köztiszteletben álló tudományos testület élére? Nyilvánvaló, hogy ha az elnök ezen figyelemre méltó szervezői kvalitásait és kapcsolatait a továbbiakban kizárólag nemes célok szolgálatába állítja, akkor sem lehet jó vezetője az MTA-nak. Stb. Már ebből a példából is látható, hogy *a szakmai és az etikai-erkölcsi szempontok sajnos nem megfelelő súllyal szerepelnek a törvényben és a módosítás-tervezetben.*

5. Következmények

Amíg az MTA nagyobb részben adófizetői (kölségvetési) pénzekből finanszírozza saját működését, továbbá a fenti deklaráció elmarad, valamint a közcélok spektruma nem fedi le maradéktalanul a társadalomnak a tudománnyal és innovációval kapcsolatos igényeit és szükségleteit, s végül a szakmai-etikai szempontok nem kellően érvényesülnek az akadémia működésében, addig a Magyar Tudományos Akadémia méltatlan az alapító elvekhez, valamint a nevéhez, mert a meritokrácia és az ország felemelkedésének szolgálata a tudományban nem jut érvényre, ráadásul –az ostromlott vár pszichózisa által generált– magyarországi tudományos polgárháború tovább folytatódik.

A törvénytervezet indoklásának 3.1 pontjában (Nemzeti intézmény és kutatóhálózat) “különleges nemzeti intézmény”-ként határozza meg az akadémiát. Ezzel a megbazaltosodott téveszmével is ideje leszámolni, mert mára bebizonyosodott, hogy az akadémiának (nemzeti) szent tehénként vagy inkább “rendszer-invariáns”-ként stb. való meghatározása és kezelése a hazai tudomány nemzetközi élvonalhoz történő felzárkózásának legfőbb akadályává vált. Ugyanis, **a nemzeti érdek nem az ilyen posztkommunista intézmények agónián tartása, hanem a magyar tudománynak és innovációnak a nemzetközi élvonalba emelése és ott tartása. A különleges nemzeti intézmények pedig azok, amelyek ezekre képesek.** Ezért, ezeket a célokat –a kor igényeinek megfelelően– egy másik intézményi struktúrával kell elérni, mert az akadémia az utóbbi 20 évben bebizonyította, hogy a tudományban képtelen a változások élére állva az új világnak és jövőnek alapjainak lerakására, majd azok állhatatos kimunkálására, illetve megvalósítására.

Ha az MTA által el(ö)készített és az NKTH által jóváhagyott törvény-tervezet csapdát a Magyar Parlament elfogadja, akkor a felsőoktatásban, kutatásban és fejlesztésben –az utóbbi 18 évben– végbement változások a következő tizenöt évre 180 fokos fordulatot vesznek, azaz visszatérnek az 1990. előtti múltba, vagyis (e területen) a rendszerváltás legalább 2025-ig várat majd magára.

Meggyőződésem, hogy a gazdasági racionalitás, a hatékonyság, valamint a békevággy idővel felül kerekedik és mindenképpen ki fogja kényszeríteni az Alfa Csoport által már több mint 15 évvel ezelőtt –s azóta többször is– javasolt megoldás maradéktalan végrehajtását.

Budapest, 2008. szeptember 21.

Mészáros Milán